

Снежана Ј. Милојевић
Прокупље

УДК 821.163.41-6.09 Секулић И.
DOI 10.46793/Uzdanica22.3.011M
Оригинални научни рад
Примљен: 8. новембар 2025.
Прихваћен: 13. фебруар 2026.

САГЛАСЈЕ НЕУСАГЛАСИВОГ У ПИСМИМА ИЗ НОРВЕШКЕ ИСИДОРЕ СЕКУЛИЋ

(Тражећи смисао, а не изглед ствари)

Ајсџраќиј: Упркос флуидности, као канонизованој одлици путописног жанра, *Писма из Норвешке* Исидоре Секулић пружају могућност истраживања особености наративизације доживљеног, преваходно кроз есејистички слој приповеданог. Нашавши се у простору другог и другачијег, с почетка XX века, Секулић проговара о људима дефинишући их категоријама дивље природе кроз коју пролази, али и уз помоћ кључних имена локалне митологије. Описујући звукове у фјордовима реферира на чувена дела класичне музике, а бројне импресије употпуњују велика имена европског књижевног круга. Европоцентричним приступом земљи која представља европску маргину – Норвешкој – избегавајући стереотипе о Другом, проговара кроз категорију рода, нације и вере. Уместо очекиваног патријархалног, као узорка за даље тумачење, Секулић говори о неударним женама (старим девојкама) као стубу норвешког здравог слоја друштва које води напретку. Изражавајући се у категоријама које иако „у сукобу” нису дихотомије, померајући границе очекиваног, Исидора Секулић говори о свеопштем сагласју супротно усмереним радњама у свим сегментима живота описиване земље.

Кључне речи: путопис, есеј, хришћанство, феминизам, Норвешка, Исидора Секулић.

1 .УВОД

Прво издање *Писама из Норвешке* објављено је у години када је почео Први светски рат, због чега је, између осталог, ова књига остала у сенци историјских збивања. Тридесет седам година касније, са појавом другог издања, *Писма из Норвешке* адекватно су валоризована и уврштена у школску лектуру. У културно-историјском контексту посматрано, ова књига Исидоре Секулић представља синхронизитет са, у оно време израженом, тенденци-

јом објављивања текстова који би се могли окарактерисати као путописна књижевност.

Наиме, у првој половини XX века значајни аутори српске књижевности изразили су се кроз путописни жанр. Јован Дучић је тада написао *Градове и химере*, Иво Андрић, између осталог, такође писмо, али из Кракова¹ (обојица су носиоци дипломатског звања, што неминовно, подразумева путовања). Растко Петровић је објавио своју чувену *Африку*, а Милош Црњански *Љубав у Тоскани*.

Ово су само неки од значајних српских аутора који су свој уметнички израз уобличили кроз путописни жанр, а сву раскош ове књижевне традиције у српској књижевности описује Владимир Гвозден (2011)² истичући следеће: „Најчешћи разлози за путописно путовање везани су ипак за образовне, новинарске и политичке (дипломатске) циљеве” (Гвозден 2011: 123). Док су *мушка њујовања*, поготову она произашла из *озбиљних* (дипломатских) повода, била пример високе књижевности, универзитетски професор Радован Вучковић је велико норвешко путовање Исидоре Секулић окарактерисао као *попуцања*.³

У датом тренутку, преобладајуће мушки уметнички свет различито је перципирао писани израз Исидоре Секулић: „[Милош] Црњански је говорио да су Микеланђело и Рембо као мушкарци генијалци, а да је она жена *женијалка*” (Хаџи Поповић 2009: 53). Милован Ђилас ју је поводом књиге посвећене Његошу оптужио за идеализам, а Младен Лесковац ју је дефинисао као „жестоког фратра узданог у темеље наше литературе” (Хаџи Поповић 2009: 53). Јовану Скерлићу Исидора Секулић била је превише субјективна, интелектуална и неразумљива. Ништа блажи према њој није био ни Мирослав Крлежа, који је роман ове ауторке објављен 1919. године у Загребу⁴ назвао „сексуалним оптерећењем тамјана и свијећа” (Хаџи Поповић 2009: 18).

Осврт на предговор другом издању *Писама из Норвешке* очито указује да су на Исидору Секулић најдубљи траг оставили наводи о њеном раду Јована Скерлића (Секулић 2001: 17–27).⁵ Зато осећа потребу да образложи

¹ Поменута Андрићева преписка објављена је у његовим сабраним делима, књизи број 10, под називом *Сјазе, лица, ђредели* (види: Андрић 1977).

² О популарности овог књижевног жара у датом историјском тренутку говори импозантан списак аутора које је Владимир Гвозден узео у обзир пишући о српској путописној култури (види: Гвозден 2011: 9).

³ Оливера Поповић указује како Ерик Лид (Eric Leed) „оцјењује да је приписивање особине мобилности мушкарцима а стационарности женама производ тог наметања културних модела који црпе своју снагу из слике мушкости отјеловљене у лику путника” (Поповић 2013: 209).

⁴ Реч је о роману *Ђакон Бџородичине цркве*.

⁵ У вези с тим Јован Делић има другачије становиште: „Ми не вјерујемо [...] да је Јован Скерлић уопште читао *Писма из Норвешке* [...] Бојимо се да списатељица мистификује када се жали на Скерлићеву писану и објављену критику о њеним путописима” (Делић 2023: 8).

како јесте православна хришћанка,⁶ како негује дубоку љубав према свом народу и култури, али зато ништа мање није космополита. Исидора Секулић не пристаје на тек популистички функционалне дихотомије, већ је сагласна са констелацијама блиским хришћанском учењу и хришћанској култури – антиномијама.

Исидора Секулић оданост вери и нацији не супротставља космополитизму, јер зна „да је космополитизам [...] питање културе” (Секулић 2001: 18). У складу с тим узрок свог страдања у првој стваралачкој фази рационализује својим културним потребама – „европско штиво, честа путовања, па и пут, немогућан, *ненационалан* пут, у Норвешку” (Секулић 2001: 21).

Упркос томе што је доживела признање свога рада и постала прва жена академик,⁷ као и жанровској разноликости писаног израза (путопис, есеј, прича, роман), истраживачи су о њој најчешће говорили одабирајући позитивизам као методолошку апаратуру. Означавање њеног културног деловања је наизглед контраверзно – критичари њеног доба су је дефинисали као жену која је писала мушки,⁸ док је истовремено сасвим исправно било поимати је као икону феминизма. Како Магдалена Кох наводи:

Још и сада, више од педесет година после њене смрти, постоје два основна модела перцепције те ауторке [...] На пример, издавачка кућа Плави јахач почела је феминистичку едицију „Плава чарапа” Исидориним *Сајујџницима* [...]. С друге стране, многи представници академске средине је признају за „универзалну” (што подразумева сувише „мушку”) [...] ауторку која је била присталица пре свега класичних, традиционалних, нормативних стандарда писања, угледајући се на мушке, то јест, по мишљењу многих, ’универзалне’ узоре (Кох 2011).⁹

⁶ У вези с тим је занимљива чињеница да је написала сопствени молитвеник, доступан као „Исидорин молитвеник” (*Глас цркве*, Епархија шабачка, 2017).

⁷ Овај неоспорни податак Ивана Спасовић проблематизује на следећи начин: „Кад је 1939. примљена у Српску краљевску академију, изјавила је: ’Ја сам скромна, сива фигура, нисам боља од других [...]’ Често се чује да је Исидора прва жена академкиња у Србији, али је она друга по реду, јер је сликарка Катарина Ивановић била чланица Српског ученог друштва од 1876. године, а та установа је претеча данашње САНУ” (Спасовић 2023: 121).

⁸ Антун Густав Матош после читања приповетке коју је Секулић објавила у Хрватској каже: „За том тобожњом Исидором Секулић крије се јамачно мушкарац рафиниране осјећајности што нас мистифицира женким псеудонимом, јер данас нема жене што би могла написати” (Поповић 2009: 46).

⁹ Чињеница (је) да није избегавала феминистичке теме ни у дебитантској прози из збирке *Сајујџници*, ни у есејима као што су: „Има ли право Константин Брунер?”, „Женина лепота”, „Женина конзервативност”, „Из живота куртизана”, „Српској жени” или „О жени у литератури и историји”. Позната је такође (премда много мање) њена активна сарадња са часописом *Женски њокреј* у међуратно доба. То је био орган феминистичке организације „Друштво за просвећивање жене и заштиту њених права” основане 1919, чији је била члан. Била је и чланица Удружења универзитетски образованих жена у Југославији од почетка, односно од године његовог оснивања, 1927 (Кох 2011).

Пољакињи Магдалени Кох претходи америчка слависткиња Сибелиан Форестер, која кључном сматра њену аскетску усамљеност и потпуну посвећеност раду „а то подразумева искључивање из тзв. обичног живота, пре свега породице и материнства, што је иначе карактеристика многих европских научница, уметница и списатељица почетком XX века” (Форестер 1989: 89). На тај начин, иако својим начином живота и деловања представља различитост (Другост) за српске прилике, Исидора Секулић јасно припада европском кругу учених жена, које су дале значајан допринос науци, култури и уметности.¹⁰

2. ПУТОПИС КАО ЖАНР – ЕСЕЈ КАО ЕСЕНЦИЈА ПУТОПИСАЊА

Текстуални поступци обликовања јасно указују да је ауторка свим својим чулима усмерена на тле којим се креће; то је реч посматрача ерудите што ствара сагласја између новог и већ познатог, сливајући их у један нови квалитет описа простора сурове климе и предела раскошне лепоте. Исидора Секулић исказује дубоко поштовање пред способношћу Норвежана да у тако неблагодатној клими живе једним вишим квалитетом живота, уроњени у активности из сфере културе и образовања. Зато парадигматичне слике норвешке стварности, слике реалности земље која у датом историјском тренутку представља маргину у европском кругу, иако јесу Другост, никако нису Другост која заузима инфериорну позицију у односу на центар.

Зоран Константиновић истиче да су „у XX веку модерни писци (Ј. Дучић, И. Секулић, М. Црњански, Р. Петровић) обновили путопис као поетски жанр, у коме су прецизност слика и емотивност призора значајнији елементи од приказивања живота људи”. У детаљним наводима у вези са овим жанром значајном чини и општу одредницу: „Дајући предност излагању у првом лицу или у облику писама, путописна књижевност отвара пут субјективном виђењу света” (Константиновић 2001: 670). Миливој Солар, говорећи о путопису као књижевно-научном жанру, указује да је опис про-

¹⁰Наведену контроверзу Стојановић-Пантовић и Стевановић разрешавају на следећи начин: несумњиво је да се деловање Исидоре Секулић може одредити као феминистичко, иако су из њених активности и текстова („који нам откривају тек један пол”) изостале актуелне феминистичке теме – родних (гендер) студија, проблематике женског писма и сл.: „Тиме свакако не желимо да кажемо како је Исидора Секулић, попут Вирциније Вулф на пример (што је такође опште место поређења две изузетне књижевнице у својим националним књижевностима), декларисала себе као феминисткињу, а своје дело као феминистичко, већ да проблематизујемо оне текстове и места која несумњиво припадају наведеном подручју и тиме проширимо истраживачку и рецептивну визуру” (Стојановић-Пантовић, Стевановић 2013: 69).

путованих предела или земаља повод за „уметничко обликовање запажања, дојмова, размишљања о свему оном што путописаца заокупља током путовања. Неријетко се тако путопис приближава есеју” (Солар 2005: 225).

На другој страни, савремени теоретичари упитном чине претпоставку да путопис јесте жанр, о чему говори Јан Борм који сматра да је заправо реч о *колективном термину* „који обухвата разноврсне текстове с тематиком путовања, без обзира да ли су преовлађујуће фикционалне или нефикционалне природе” (Борм 2012: 607). Подсећајући на Стерново *Сенишменитално џуџовање* када престају да буду битни факти већ лични однос (доживљај) према њима, Борм говори о флуидности границе жанра, али и то да је термин, упркос свему, функционалан, уколико се има на уму могућност вишеструких прелаза из једног писања у друго (из једног жанра у други) (Борм 2012: 617).¹¹

Писма из Норвешке Исидоре Секулић иницирају помињање још два књижевна теоретичара. Први од њих је Бахтин, творац термина *хронојой*,¹² који указује на то да се на путу у једној временској и просторној тачки секу просторни и временски путеви различитих људи. На путу се могу срести и остварити комуникацију и они који су у свакодневним оквирима раздвојени друштвеном хијерархијом или просторном удаљеношћу:

„Овде могу настати свакојаки контрасти, срести се и сплести се различите судбине [...] То је и тачка заплета и место збивања догађаја [...] Пут је нарочито погодан за приказивање догађаја које усмерава случајност” (Бахтин 1986: 355).

Полазећи од Бахтина, Владимир Гвозден истиче категорију хронотопа пута. То је „конститутивни део путописа, ’траг’ приче, док је хронотоп катализатор наративног дискурса о причи, тј. актуелном путовању. Бахтин наглашава да хронотопом пута влада просторна, а хронотопом сусрета временска нијанса [...], рекло би се да због своје временско-просторне конкретности сусрет представља тачка у којој се простор и време прожимају” (Гвозден 2011: 39). И додаје: „Путописи служе као вредни показатељи сложених процеса помоћу којих се производе одређена места као вредна пажње и путовања” (Гвозден 2011: 169).

Текст *Писама*, иако сагласан са наративним *шрегом* – када је у путописима, како истиче Константиновић, битнија прецизност слика и емо-

¹¹ Како Бојан Чолак наводи: „Избор епистоларног облика путописа не само што омогућује истицање онога што једино аутор сматра значајним, него и дозвољава реминисценције и излете у есејистичка разматрања о проблематици која и нема посредне везе с земљом у којој се борави” (Чолак 2023: 294).

¹² „Хронотоп одређује уметничко јединство књижевног дела и његов однос према реалној стварности [...] Све временско-просторне одредбе у уметности и књижевности су неодвојиве једна од друге и увек су емоционално-вредносно обојене” (Бахтин 1986: 355).

тивност призора од фактографије, садржи и важне константе живота у Норвешкој, као и описе сусрета са људима различитог образовања и начина живота. Узимајући за мотивацију овакве одлуке чињенице метеоролошке природе (клима у Норвешкој не погодује сусретима у екстеријеру), комуникација са домаћим становништвом дешава се током боравка у њиховим кућама. Како Башлар наводи,

„[к]ућа [је] једна од највећих сила интеграције за мисли, за сећања и снове човека [...] Прошлост, садашњост и будућност дају кући различите динамизме који се често мешају, сударајући се понекад или изазивајући се међусобно” (Башлар 2005: 30).

Кључни норвешки сусрети Исидоре Секулић који ће бити истакнути у овом раду тичу се феминистичког дискурса. Већ је било речи о томе како други перципирају активизам Исидоре Секулић. Бројни наводи њених савременика указали су на њен наизглед контроверзни „феминистички дуализам” – попут Вирџиније Вулф говори о категорији сопствене собе, али истовремено и о томе како се права срећа крије у породичном окружењу.¹³

Већ је наведено да је принцип антиномије начин на који Исидора Секулић прекорачује границе одређеног дискурса, што је истовремено слика успостављања сагласја између оног што би могло бити у опозицији или супротности. Како би поменути принцип био илустрован конкретним примерима – биће речи и о томе како су докази о усаглашавању наизглед неусагласивог садржани и у историјату њеног женског активизма.

Есеј „Женина конзервативност” (1923) написан је поводом интернационалног конгреса жена, а мисао да „прогрес није само у доношењу новог него и у усавршавању старог” (Секулић 1977: 335), по сведочењу присутних, изазвао је потпуни мук међу присутнима и подељену рецепцију. У вези с тим Сања Ратковић разјашњава: „Снага отпора који је том приликом показала једнака је силини којом се брани угрожени живот. Реч је, дакле, о отпору који се пружа када постоји уверење да ће се рушењем једне одлике урушити читаво биће” (Ратковић 2018: 554).

¹³ „Сву драму борбе између тог скривеног, нежног женског принципа у Исидори, и јавног, мушког иза ког се она скривала, разоткрио је Милош Црњански када ју је интервјуисао за часопис *Време*. Сматрајући је самосталном, достојанственом, интелектуалном женом, феминисткињом која је свој живот водила водећи се само сопственом жељом, Црњански је дошао код Исидоре да са њом разговара о питању женске слободе, о новом типу жене и женине среће које је донело ново време. Црњански као да је од ње желео да чује да је она у својој усамљености срећна, а Исидора као да је желела да се огради од сопственог живота и да истакне да она не би требало да служи женама за пример. ‘Са феминистичким напорима се прво идентификовало било: збрисати кућу, тиранију домазлука и породице, а ја мислим да бих, као и свака жена, могла бити срећна само у породици’, одговорила му је Исидора” (<https://www.casopiskuv.rs/isidora-sekulic-zena-o-zenama-u-muskom-sistemu/>).

Изнава се сусрећемо са, наизглед, контрадикторношћу – Исидора Секулић не негира институцију брака, мајчинство, традиционалне вредности¹⁴ – али инсистира на усавршавању, што најочитије говори у есеју „О женској лепоти”:

Став Исидоре Секулић према женској лепоти је јасан – она не доноси добра оној која је поседује и мора бити допуњена нечим вишим, значајнијим. Међутим, како би то успело, неопходно је да и друштво почне тражити од лепе жене нешто више од простог естетског ужитка. Дакле, не само жена, већ се и однос друштва према њој треба мењати (Ратковић 2018: 556).

Од времена женског активизма за право жена у којем учествује Исидора Секулић и латентне популарности салонског феминизма¹⁵ прошло је много година, а кровна тема коју Секулић истиче у својој путописној прози, упркос времену феминизма¹⁶ (плурализму приступа феномену), и даље је прећуткивана. Према агенди глобализма, фаворизују се теме свеколике маргине, стављају у јасне оквире различитости сексуалне оријентације (или асексуалност), али категорија старе девојке, најдискриминисанијег бића, не само у патријархалној заједници, није велика тема ни феминистичких кругова.

3. О ДРУГОСТИ И ОНОМЕ ШТО ДРУГОСТ НИЈЕ, ИАКО БИ ТО МОГЛА БИТИ

Да је сусрет са Исидорином Новешком сусрет са непознатим, јасно је и читаоцу XXI века коме су информације знатно доступније. Такав ефекат се постиже и стратегијом увођења скандинавске митологије у фокус, па тако све почиње митом о настанку ове земље, сусретом краља који се звао Глифи са моћном женом Гејфон. Моћна жена је заорала земљу, одвојила је од копна и покренула пут запада: „У ту искидану, водом, ветровима и мразевима истразану земљу крећемо сада” (Секулић 2001: 29).

Оваквим приповедачким поступком, упркос таутологији, успева да у реципијенту створи слику предела и људи које описује, док подтекстом истовремено указује на ауторску интенцију – усмереност ка одређеним аспектима

¹⁴Традиционалне вредности нису сметња за напредак жене у интелектуалном смислу, на чему она инсистира, оно праисконско у жени утиче на њено одржање и на „спасавање свега оног што је, крај свих прогреса и нових идеја, животу увек праисконски једнако и неопходно потребно” (Секулић 1977: 335).

¹⁵Иво Андрић, на пример, 1920. године објављује своју контроверзну причу „Кнез са тужним очима” у часопису *Југословенска жена* у Загребу.

¹⁶Види: Милојевић 2015.

тима живота у Норвешкој. И више од тога – живот у Норвешкој за Исидору Секулић метафора је њених личних поимања живота и уметности саме, јер тамо је живот сукоб: ако не воде борбу против цинаова и морских чудовишта, воде је против воде, зиме и камена – они сами по себи јесу сукоб као такав.

У предговору другом издању *Писама из Норвешке* свој нагон ка путовањима објашњава сукобом који у себи носи, а у складу тим је и циљ путовања – откривање сличности тамо где је нико не би очекивао, када „у живим људима [...] нађе контрасте, научи колико их још других и других има, да ли се савлађују, како и чиме, али се никада не савлађују [...] у смрт иде човек кроз кидања” (Секулић 2001: 15).

Норвешку види као земљу где је све далеко, јер нема људи: „Норвежани живе као [...] бреза” (Секулић 2001: 52). Зато о дрвећу говори као о људима: сусрет са шумом је описан као сусрет са меланхоличним поприштем пустошења, где су остали само згажени мртви – изваљени трупци и промрзле гране. Норвешки фјордови су: љубав, љубомора, велике борбе и велике боли (Секулић 2001: 57). А хладно „метално” сунце „хвата се у коштац с фјуром, дуби му се у утобу, тражи да ли његово срце није како год врело” (Секулић 2001: 61).

Експресионистички запис о норвешкој природи подсећа је на речи Милана Ракића о шведским шумама (Секулић 2001: 41). „Промрзле шуме” на Чехова и доктора Астрова (*Ујка Вања*) и његов вапај због уништавања шума (Секулић 2001: 52). Закључивши да Норвежани у уметничком изразу имају више смисла за чисто психолошку него пластичну лепоту, упоређује их са Вагнером у музици и Толстојем у књижевности (Секулић 2001: 90). Тврди да се из њене собе јасно чује како вода цвили и на махове јаукне; ветар је добошар кад закотрља каменове, што бива повод за компарацију с Бетовеновом музиком (Секулић 2001: 90). У обзир узима и данског филозофа Кјеркегора јер је парадигматичан, он „има теорему очајања, с њим филозофија страха иде у свет [...] Ибсен гони тог Скандинавца и одвише често на северни ледени пол морала и одговорности” (Секулић 2001: 52) и сл.

Комуницирајући с лекаром који опстаје у неприступачним пределима обилно дарованим страхотном лепотом природе и разноликим узнемирујућим звуковима, запажа да „Норвежани стоје у самој средини проблема самоће. Он је, додуше, и навикнут да трпи, и научен да воли самоћу, али је ипак много што трпи” (Секулић 2001: 188). Светлу перспективу самоће даје поменути лекар који каже:

О, ја сам прави Норвежанин, ја не волим, не трпим кад људи иду у чопо-ру. Ја мислим да свако треба много да иде само својом стазом, и мислим да највеће задовољство душе лежи у усамљеном посматрању света и свакојаким промена. С каквом брзином се све мења, то је чаробно! Ништа се под небом не дешава двапут! Свака самоћа је друкчија и друга! (Секулић 2001: 191–192).

Служећи се синестезијом, квалитет до којег се допире једним чулом објашњава осетима другог чула и тако непознато чини познатим – инсистирајући на ерудитном стилу путописног израза. Не само зато што то приличи (што је примарни рефлекс) високообразованој жени, већ је то у складу са сликом о Норвежанима које назива *буквоједима*, јер „кад дође дуга зима, иструли трава и у шупи стоје весла, онда људи и одрасла деца поваздан читају, а жене слушају и преду” (Секулић 2001: 215). Чак и Ранхил, жена из руралних крајева, невероватне свежине, јасних мисли и ставова, иако већ у седмој деценији живота, када је питају шта да јој пошаљу из града, она одговара да би желела да јој пошаљу *Божјиће свеске* (популаран празнични часопис) ради читања.

Издвојени наводи представљају поетизовану слику норвешке природе и људи: децентно испричаних врлина оних које сусреће и невероватну лакоћу постојања у суровим условима. Међутим, централна тема овог рада проилази из есејистичког слоја приповедања, проблематизовања кључних друштвених питања и потребе Исидоре Секулић да свој народ кроз есеј нечему поучи.¹⁷ Надовезујући се на самоћу као идеал, а не мањкаваост,¹⁸ у следећу тему уводи читаоца констатујући да у Норвешкој постоје социјалне појаве које су „интересантне, а често и смешне. Таква једна појава у Норвешкој су многобројне старе девојке” (Секулић 2001: 105).

Не пренебрегавајући могуће социјалне разлоге тако израженој појави, усуђује се да каже како такав животни концепт у Норвешкој није парадигма эле среће и других негативних конотација, већ је то легитимно право норвешке жене, а жена таквог статуса неће бити изложена линчу других жена или исмевању од стране мушкараца. Иако експлицира низ угрожавајућих разлога због којих самосвесна Норвежанка неће ући у брак (Секулић 2001: 107), кључно на релацији културни контекст Скандинавије – културни контекст Балкана јесте право жене да доноси сопствене одлуке.

Држећи се европоцентричног принципа, полази од категорије неуспешних жена у Енглеској, где их такође пуно има, додаје да су у Норвешкој старе

¹⁷ Говорећи о тенденцији српских ауторки у међуратном периоду – саме Исидоре Секулић, али и њених савременица – да се изразе кроз есеј (међу којима је посебна сфера њеног интересовања она која би се могла одредити као „феминистичка варијанта”), Магдалена Кох истиче три важна предуслова за то: њихово високо образовање, полиглотизам и мобилност: „Постоји још једна, јако важна ствар која им је помагала у бављењу есејистиком [...] реч је дакако о *путовањима* есејисткиња такође широко схваћеним: дословно, као географска мобилност, али и метафорички – њихове интелектуалне перегринације по идејама, културама, страним књижевностима” (Кох 2015: 215–216). На српском језику је објављена књига Магдалене Кох која се бави српским, како она каже, „мајсторицама мишљења”, сада у ширем дијапазону од XIX до XXI века (види Кох 2023).

¹⁸ Самоћа је константа живота Исидоре Секулић и одређеног корпуса њених књижевних јунака. У складу с тим, Оливера Вуксановић је објавила студију под насловом *Смисао самоће у делу Исидоре Секулић* (Вуксановић 1999).

девојке претежни део становништва: „Оне су организација, оне су трећи род, оне су социјални и политички фактор, оне су радна снага, оне су поплава” (Секулић, 2001: 105). У вези са поменутиим треба указати да навод о трећем роду није у сагласју са актуелном категоријом рода¹⁹ и родне равноправности, овим наводом Секулић жели да истакне сасвим другачији третман старих девојака у Норвешкој у односу на њихов статус у осталом делу Европе.²⁰

Овде не само да је редак, него сасвим не постоји онај карактеристични случај наше старе девојке која је споредни члан у кући удате сестре или ожењеног брата, споредна брига само сестрина или само братовљева, и коју издржавају споредни приходи његови или њени, и према томе је понижена и несрећна и пакосна и завидљива, и ништа друго не зна него да уздише за мужем као спасиоцем из беде и понижења (Секулић 2001: 107).

Као кад у свом есеју о женској лепоти тврди да лепота сама по себи није довољна већ је треба оплеменити образовањем, и овде одлази корак даље и истиче социјалну условљеност одсуства женског напретка. У првом случају није довољно освестити само жену о нужности њеног образовања (усавршавања), већ је подједнако важно изменити став заједнице у вези с тим, па тако у вези са категоријом старих девојака истиче како је нужно ослободити их *ипрекој судга* јавности. Исидора Секулић наводи примере који јасно указују како поменута група жена није несрећна, већ срећна једног друштва, уколико их то друштво свесно не маргинализује, већ користи њихов делатни потенцијал. Такве жене („старе девојке”, како их она зове) у Норвешкој су важни чланови заједнице, имају своју професију и економски су независне:

Оне нису комичне фигуре друштва, и нису предмети познатог сажаљења у којем има често одвратне фарисејске злурадости. Норвешке старе девојке, зато што нису ни смешне ни презрене, зато нису ни несрећне, или бар нису тако стално несрећне као у другим крајевима света. [...] и што је главно, она зна, кад прође извесно доба или наступи извесна околност, да је с удаљбом заувек прошло, и одмах се труди да празно место у души испуни колико год може другим корисним или лепим стварима које културног човека могу утешити (Секулић 2001: 107).

¹⁹По теоријама рода – род није биолошка категорија, већ се односи на све разлике између мушкараца и жена које проистичу из друштвених очекивања у вези са одговарајућим понашањем, интересовањима, способностима, ставовима за мушки и женски идентитет. Док се пол додељује, род се стиче, углавном прећутно, кроз искуство социјализације.

²⁰„А ако остане неудата, нема чега да се ’женира’, јер је уседелица толико много да је физичка немогућност упрти прстом у неку од њих. Стога се норвешка стара девојка, као тип, јако разликује и од енглеске, а потогову од оне у осталим државама Европе” (Секулић 2001: 107).

Описује сусрет са двама неударним дамама, не говорећи о њима као о „посебном роду”, већ у оквирима личних особености и потенцијала. Обе дефинише њихов хендикеп – једна има грбу, али и „снагу Наполеона”, а друга је несуђена оперска дива која је после инфлуенце остала без гласа – сада дивно свира чело. Своју задивљеност објашњава на следећи начин:

Импоновало ми је што су јаче од своје невоље [...] што се не гризу у завидљивости; што не живе повучене у пакости и у мраку; што су природне у оделу и понашању; и што испуњавају свој живот радећи леп посао и радећи га за себе и за своје и за друштво. Једном речју, **што траже смисао а не изглед ствари** (Секулић 2001: 109).

Њихова социјална функционалност и свеколики значајан допринос друштву (власнице фарме имају шездесет запослених, од чијих плата зависе њихове породице) свој извор има, како Исидора Секулић истиче, у томе што оне не повлађују *свом слейом инстинкцију* (за мајчинством и породицом). Упркос *негосијатичку*, оне временом постају свесне тога шта значи независност у односу на „сићушну судбину жена” (Секулић 2001: 108).

Исидора Секулић интензивно путује и чита, бивајући истински савременик актуелних интелектуалних тема свога доба у Европи. Сведочи популарности Јозефа Бројера (познатог по радовима о хистерији), као и његовог много познатијег ученика Сигмунда Фројда – када сексуалност почиње да бива доминантна црта кроз коју се тумачи људска природа и када се, како се чини, кроз њу све објашњава. Зато у једном тренутку – говорећи о лепом, смисленом, богатом, квалитетном животу старих девојака које су носилац не само културног, већ и привредног напретка запажа:

Не скривају се као болест друштва. Не извозе се у кочијама из којих на обе стране висе репови кучића. Не пате од хистерије по задњој моди. Норвешка стара девојка је ведра, природна, интелигентна, ради свој посао (Секулић 2001: 108).

4. ОДУВЕК НЕГИРАНА ТЕМА

У овом раду било је речи о особености путописног израза Исидоре Секулић, а сама ауторка истиче како је лепота Норвешке тајанствена и додаје: „Многи мисле, и воле да кажу: реч тајанствено је романтизам, лудост. Не, треба путовати, не с чулом укуса и пипања него вида и слуха [...] и знати онда да је романтизам, да је тајанственост суштина свих појава” (Секулић 2001: 117).

Насупрот томе, есејистички слој приповедања у овој књизи путописа остаје неромантизован и осим естетског има и дидактички карактер – као

када је реч о категорији *сѝарих девојака*. У Норвешкој то нису маргинализована унижена бића, већ самосвесне жене ослобођене терора неминовне удаје и обавезног потомства. Описујући смислени живот таквих личности у Скандинавији, супротност у односу на актуелни наратив исказује, условно речено, на апофатички начин – говорећи шта све такве даме нису у Норвешкој – јасно исказује шта све јесу у балканским оквирима.

Иако је феминизам већ вишевековна релевантна снага, изложена тема и данас нема прави одговор нити се узима у обзир као релевантна. Последњих година академска истраживања била су усмерена на старост – статус старе жене у друштвеној заједници,²¹ што је изузетно важно, јер су стари људи, без разлике, на нашим просторима дискриминисани.

Колико је тема коју апострофира Исидора Секулић била актуелна (актуелна и данас колико почетком XX века), говоре и записи њене савременнице Ксеније Атанасијевић, која о дискриминацији неударних девојака/жена проговара:

Девојка се, кад је остајала неударна, по правилу, постепено али сигурно, претварала у полужалосну, а полусмешну фигуру, која кроз пуне дане мукло носи своју животну промашеност, и теретно пада својој околини (Атанасијевић 2008: 37).²²

Зато би полазна (етичка) тачка феминизма (и данас као и тада) требало да буде у складу с наводима Ксеније Атанасијевић: „Верованье у неприкосновеност личности, у њено апсолутно право на слободу и обезбеђење свих потреба за њено развијање” (Прњат 2022: 104).

Важно је истаћи да Исидора Секулић, имајући слуха за нова струјања у Европи, не пренебрегава традицију и национални код, али не дозвољава да ни у једном фокусу буде заробљена, прекорачујући дискурзивна ограничења и са једне и са друге острашћене позиције. Прекорачење код Исидоре Секулић није субверзија ради субверзије, нити бунт диригован идеолошким прогласима и критеријумима. Бивајући у одређеном тренутку унутар једног, а затим другог уског простора деловања (најчешће у оба паралелно), Исидора Секулић усаглашава тек декларативно супротстављено, дихотомију замењује антиномијом у име Истине и Напетка рушећи оквире предвидивог и очекиваног.

На самом крају, треба узети у обзир хришћанску категорију слободне воље, која неретко недостаје феминистичким критеријумима уроњеним у каузалитет ако–онда, као што и квазихришћански приступ уме да заборави на ову кључну хришћанску категорију. Чему нас приступ животу и његовим

²¹ У Новом Саду објављен је релевантан зборник регионалног карактера под насловом *Сѝаросѝ и род у времењу и ѝпросѝору. Шѝа сѝарије жене (не) мођу у Србији данас*. У обзир су узете жене старије од 65 година (Башарагин 2021).

²² О томе више у: Прњат 2022.

феноменима Исидоре Секулић учи? Да је стварање сагласја између несагласивог у име Истине и Слободе света дужност сваког мислећег бића.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић, И. (1977). *Сџазе, лица, њредели*. Београд: Просвета.
- Атанасијевић, К. (2008). *Еџика феминизма*. Београд: Хелсиншки одбор за људска права у Србији.
- Башарагин, М. (2021). *Сџаросџ и род у времену и њросџору*. *Шџа сџарије жене (не) моџу у Србији данас*. Нови Сад: Женске студије и истраживања и Футура публикациије.
- Борм, Ј. (2013). Одређивање пута: О путопису, путничкој књижевности и терминологији. *Philologia Mediana*, 5, 607–621.
- Бахтин, М. (1986). Јединство хронотопа. *Поља*, 330/331, 355–357.
- Башлар, Г. (2005). *Поеџика њросџора*. Београд: Алеф.
- Вуксановић, О. (1999). *Смисао самоће у делу Исидоре Секулић*. Ниш: Филозофски факултет.
- Делић, Ј. (2023). О раној прози Исидоре Секулућ. *Саџуџиџници, Писма из Норвешке Исидоре Секулић*. Београд: Вулкан.
- Дучић, Ј. (2011). *Моји саџуџиџници*. Београд: Александрија.
- Гвозден, В. (2011). *Срџска џуџиџоџсна кулџура 1914–1940*. Београд: Службени гласник.
- Константиновић, З. (2001). Путописна књижевност. *Речник књижевних џтермина*. Бања Лука: Романов.
- Кох, М. (2011). Има ли право Константин Брунер? Родни или универзални приступ стваралаштву жена у есеџистици Исидоре Секулић. *Књижевност*, 1/1.
- Кох, М. (2015). Маџсторице мишљења: српски феминистички есеј у међуратном периоду. *Књижевна историја*, 157, 209–232.
- Кох, М. (2023). *Маџсторице мишљења: срџски феминистички есеј (XIX–XXI века)*. Београд: Службени гласник.
- Милојевић, С. (2015). Женско писмо (од Вирџиније Вулф до Џудит Батлер). *Зборник за језике и књижевности Филозофскоџ факултџеџа у Новом Саду*, 5(5), 179–189.
- Поповић, О. (2013). Путопис: од рубног жанра до генератора нових књижевних теорија. *Од марџине до центџра: феминизам, књижевност, џтеорија*. Подгорица: Институт за црногорски језик и књижевност, 205–216.
- Поповић, Р. (2009). *Исидорина бројаница*. Београд: Службени гласник.
- Прњат, А. (2022). Ксенија Атанасијевић, о етичкој основи феминизма. *Речи*, 14, 102–109.
- Ратковић, С. (2018). Есеји Исидоре Секулић о променама у женској конзервативности као непролазној вредности. *Philologia Mediana*, 10, 549–558.
- Секулић, И. (1977). *Аналиџички џренуци и џтеме*. Београд: Вук Караџић.
- Секулић, И. (2001). *Писма из Норвешке и друџи џуџиџоџси*. Београд: Stylos.
- Скерлић, Ј. (1913). *Две женске књиџе*. Београд: Српски књижевни гласник.

Стојановић-Пантовић, Б., Стевановић, К. (2013). Критичке контроверзе о феминизму Исидоре Секулић, *Српска књижевна критика и културна историја у другој половини XX века*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 67–90.

Форестер, С. (1989). Forrester, S., Isidora Sekulić as an early Serbian feminist. *Serbian Studies*, 1, 85–94.

Хаџи Поповић, И. (2009). *Ерос и џајна*. Београд: Нолит.

Чолак, Б. (2023). Путописи Милорада Павића и Исидоре Секулић: једна паралела. *Научни састајник слависта у Вукове дане*, 52/2, 293–302.

Snežana J. Milojević

Prokuplje

THE CONSENT OF THE INCONGRUOUS IN *LETTERS FROM NORWAY* BY ISIDORA SEKULIĆ

Summary: Despite fluidity as a canonized characteristic of travelogues, *Letters from Norway* by Isidora Sekulić offers a possibility to study characteristics of the narratives of one's experiences, primarily through the essayist level of the narration. Being placed in the space of Another, a Different at the beginning of the twentieth century, Sekulić talks about people by defining them through the categories of nature and admires the wilderness by referring to the key characters of the local mythology. She makes references to famous pieces of classical music to describe sounds in fiords and invokes great writers of European literature to convey her impressions. Being Eurocentric in her approach to Norway, the country situated at the European periphery, and avoiding stereotypes about the Other, she speaks through the categories of gender, nation, and religion. Instead of expressing the expected patriarchal views as a basis for further interpretation, Sekulić talks about single women (old maids) as a pillar of the Norwegian 'healthy' stratum of society, which leads to social progress. Expressing herself by using categories which are 'in opposition' but not dichotomous, pushing the boundaries of the expected, Isidora Sekulić talks about the omnipresent harmony of disharmonious actions in all segments of life in the country.

Keywords: travelogue, essay, Christianity, feminism, Norway, Isidora Sekulić.